

ELS EFECTES DE LA CRISI PER A LA POBLACIÓ MIGRADA

Sònia Parella i Rubio i Teresa Sordé Martí

Grup d'Estudis d'Immigració i Minories Ètniques (GEDIME) de la Universitat Autònoma de Barcelona

INTRODUCCIÓ

103

Sens dubte, l'arribada de població migrada a Catalunya en els darrers anys s'explica en bona part per la imperiosa i intensa necessitat de mà d'obra que permetés fer front al creixement de l'oferta de determinades ocupacions (Parella, 2007; Esteban *et al.*, 2009). Naturalment, l'efecte crida des dels mercats de treball de les societats receptores no és ni de bon tros l'únic element que explica els fluxos migratoris. Si bé no podem aprofundir-hi en aquest text, cal tenir en compte que ens trobem davant decisions i estratègies de persones i grups familiars que responen a múltiples condicionants, com ara les escasses oportunitats d'ocupació als països d'origen, els efectes d'un clima polític convuls i desestabilitzador o els nefastos impactes dels plans d'ajustament estructural, o bé a altres factors, com ara l'increment de les llars monoparentals encapçalades per dones en risc de pobresa en molts dels contextos emissors o la fugida de situacions de violència que atempten contra els drets humans, entre d'altres.

Es tracta d'una població jove i amb elevades taxes d'activitat, que ha arribat a Catalunya principalment motivada per les possibilitats d'obtenir una feina; parlem d'un col·lectiu especialment sensible a les condicions econòmiques actuals marcades per la crisi, com veurem al llarg d'aquest article. La destrucció de l'ocupació en aquells sectors d'activitat més intensius en força de treball està afectant en gran manera les persones assalariades amb contracte de treball temporal i les persones amb menys qualificació, tal com posen de manifest les dades de l'Eurostat (2009a). En el cas concret de la població migrada, el fort pes de l'ocupació precària, la vulnerabilitat jurídica (màxima en la situació d'irregularitat) i les característiques dels segments laborals en què majorment s'ha concentrat (construcció i serveis) fan que acusi especialment

les pèrdues d'ocupació. La incidència més gran de l'atur en aquest col·lectiu també comporta un increment del risc de patir situacions d'irregularitat sobrevinguda i de traspass cap a l'economia submergida (Aja, Arango i Oliver, 2010).

Ens trobem davant una *crisi d'ocupació*, resultat d'una recessió econòmica amb efectes similars en molts països, si bé amb manifestacions específiques en funció de quines siguin les característiques de l'estructura econòmica i el tipus de creixement que l'ha precedit (Pajares, 2009). Els seus efectes es deixen veure sobretot en l'ocupació, i en el cas d'Espanya, els resultats són més negatius que en altres països del nostre entorn europeu. Tal com aborden altres capítols d'aquesta monografia, l'exorbitant presència que ha tingut el sector de la construcció com a motor de creació d'ocupació, juntament amb la «bombolla immobiliària» que es va crear en els darrers anys, expliquen bona part de la destrucció d'ocupació i els ritmes accelerats que ha assolit a Espanya i a Catalunya.

Però l'efecte de la crisi en la població immigrada va més enllà de la destrucció d'ocupació. No podem deixar de banda la perspectiva de gènere, que ens ajuda a entendre millor com les actuals dinàmiques de globalització del treball de cura contribueixen activament a intensificar les desigualtats entre unes dones i les «altres» dones. Aquest és un necessari punt de partida a l'hora d'interpretar els processos de feminització de les migracions de determinades procedències durant els darrers anys, així com el fet que l'actual crisi d'ocupació estigui generant efectes diferenciats en els homes i en les dones migrats. En aquest sentit, les dones migrades estan resistint més bé els efectes de la crisi perquè treballen en el servei domèstic o en la cura de la gent gran.

Partint del supòsit que la família ha d'erigir-se com a principal proveïdora de benestar i que a tota llar hi ha dones encarregades de planificar i executar el treball domèstic i familiar que necessita la reproducció social dels seus membres, la crisi de la cura (*care crisis*) és el resultat de la difícil quadratura entre una sèrie de transformacions (per exemple, famílies de doble ingrés, precarització i globalització del mercat de treball, envelliment poblacional i increment de les situacions de dependència i manca de cultura política per tal d'avançar cap a nous models de distribució de responsabilitats) que han fet emergir la necessitat de mercantilitzar una part important de les responsabilitats de cura (Fraser, 2000; Parella, 2003). Així doncs, s'assisteix a una nova divisió del treball entre família, mercat i Estat, que suposa transitar des del model «familiar» de cura cap a un model de cura basat en la «dona migrada a la família», que opera des del mercat (Bettio, Villa i Simonazzi, 2006). Aquest model permet alleugerir les responsabilitats familiars de les famílies

amb «dos salaris» i, en definitiva, possibilita la reproducció social de societats com la catalana, que s'enfronten a serioses dificultats a l'hora de seguir organitzant socialment la cura des dels models tradicionals de divisió sexual del treball. Aquesta mercantilització de la cura pot ser interpretada en clau de factor de crisi, ja que se sustenta en l'ocupació de baixa qualitat, en condicions de màxima vulnerabilitat, marginalitat, invisibilitat i explotació (Parella, 2003). Moltes dones migrades s'ocupen en aquest sector (Colectivo Ioé, 2001).

El present article analitza quins són els principals efectes de la crisi en les condicions de vida i les estratègies de la població migrada. En primer lloc, es presenten algunes dades sobre la repercussió que està tenint la crisi en els seus patrons d'ocupació, que es concreta fonamentalment en la reducció de l'activitat i l'increment de l'atur i de l'ocupació en els circuits de l'economia submergida. A continuació, s'analitzen els diversos efectes que té aquesta situació de creixent precarietat laboral en altres àmbits de la vida quotidiana de les persones migrades i com això es tradueix en un risc d'exclusió social cada vegada més gran. En tercer lloc, s'assenyalen quines alteracions s'observen tant en les estratègies de les persones migrades a l'hora de fer front a noves dificultats com en la manera com són percebudes per la resta de la població, i fem especial esment de les actituds de xenofòbia que apareixen reflectides en diferents enquestes. Finalment, l'article es tanca amb algunes observacions a tall de conclusió sobre la necessitat de potenciar polítiques de redistribució que esdevinguin el pilar fonamental de l'acció política. Precisament ara, més que mai, una societat cohesionada i amb vincles socials és imprescindible per a la bona convivència i el bon funcionament de la democràcia.

OCUPACIÓ I POBLACIÓ IMMIGRADA EN TEMPS DE CRISI

El mes de maig del 2009, l'Eurostat (2009b) posa de manifest que Espanya lidera el rànquing de països amb més desocupació de la Unió Europea dels Vint-i-Set (UE-27), amb un 18,7 % de taxa de desocupació, i concentra un 20 % del total de persones desocupades de la Unió. La població immigrada s'ha vist especialment afectada per la destrucció de llocs de treball: tal com es pot observar en la taula 1, mentre que la taxa d'atur de la població amb la nacionalitat espanyola és del 13,4 % (dades de l'enquesta de població activa, EPA, del tercer trimestre del 2009), la de la població estrangera no pertanyent a la UE és més del doble (27,9 %).

Segons les dades del Departament de Treball (2009, p. 1), a partir de l'explotació de l'EPA, la població activa estrangera s'estima en 716.500 persones per al tercer trimestre del 2009, xifra que suposa el 18,8 % del total de persones actives de tot Catalunya (3.806.500). Comparativament amb l'any anterior, s'han comptabilitzat 32.400 persones actives menys a tot Catalunya, un 61,4 % de les quals són d'origen estranger. La reducció de l'activitat s'ha centrat més en els homes, ja que, per al cas de les dones, el nombre d'actives ha augmentat tant entre les estrangeres (1.400) com entre les nacionals (32.200). Tal com s'observa en la taula 1, la comparació entre el 2007 i el 2009 mostra una reducció de més de 4 punts en la taxa d'activitat de la població estrangera no pertanyent a la UE-27, mentre que per a la població espanyola s'ha mantingut pràcticament estable. Si s'analitza la informació a partir del sexe, els homes estrangers mantenen una participació més alta al mercat laboral que les seves homòlogues (22,4 punts de diferència); en el cas dels nacionals, la diferència entre sexes és menor (67,4 % i 53,6 %, respectivament).

Les dades de l'EPA per al tercer trimestre del 2009 mostren que l'atur continua augmentant a Catalunya, fins a assolir la xifra de 607.200 persones aturades (Departament de Treball, 2009, p. 3). D'aquestes, un 31,6 % són d'origen estranger (192.000). Es tracta, sens dubte, d'una proporció força elevada en comparació amb el pes que suposa la població estrangera en el total de la població. Si comparem aquestes dades amb les del tercer trimestre del 2008, l'increment d'aturats/ades durant aquest darrer any ha estat més important pel que fa als i les nacionals (+88,6 %) que per als estrangers/res (+55,3 %) (Departament de Treball, 2009, p. 3). Amb tot, la taxa d'atur estrangera dobla la nacional.

El creixement de l'atur entre la població estrangera ha incidit més en les dones (+72,9 %) que en els homes (+46,2 %); si bé, si observem l'increment del nombre d'aturats en valors absoluts, les diferències entre homes i dones no són gaire acusades: 37.300 homes aturats més i 31.200 dones (Departament de Treball, 2009, p. 3). La distribució de les persones aturades per sexe mostra un gir que ja s'havia detectat a final del quart trimestre del 2008: si bé des dels inicis de la crisi l'atur havia afectat més els homes que no pas les dones, la pèrdua d'ocupació també en el sector de serveis comença a reflectir-se en un increment més alt de l'atur femení i en una convergència més gran entre la taxa masculina i la femenina (Pajares, 2009).

Tot i assumint aquest canvi de tendència, en la taula 1 es mostra que per a les persones estrangeres (no pertanyents a països de la UE-27), la taxa d'atur masculí és 6 punts superior a la del femení durant el tercer trimestre del 2009.

Així mateix, l'increment que han experimentat les taxes d'atur durant els dos darrers anys és més elevat en el cas dels homes (gairebé 20 punts d'increment) que per a les seves homòlogues (només 7 punts) (Departament de Treball, 2009). Per tant, podem afirmar que la crisi està afectant especialment els homes i que el manteniment de l'ocupació femenina està tenint un paper clau per a moltes rendes familiars (Aja, Arango i Oliver, 2010).

TAULA 1. Taxes d'activitat i d'atur per nacionalitat i per sexe (2007-2009, 3r trimestre)

	<i>Espanyola</i>			<i>Estrangera (no pertanyents a la UE-27)</i>		
	<i>2009 III</i>	<i>2008 III</i>	<i>2007 III</i>	<i>2009 III</i>	<i>2008 III</i>	<i>2007 III</i>
Taxes d'activitat						
Ambdós sexes	60,34 %	60,59 %	60,23 %	73,85 %	76,82 %	78,06 %
Homes	67,41 %	69,50 %	70,01 %	84,89 %	86,08 %	89,33 %
Dones	53,61 %	52,18 %	50,86 %	62,53 %	66,70 %	66,64 %
Taxes d'atur						
Ambdós sexes	13,44 %	7,10 %	5,46 %	27,91 %	18,34 %	13,39 %
Homes	13,50 %	7,18 %	4,86 %	30,69 %	21,09 %	9,40 %
Dones	13,36 %	6,99 %	6,25 %	24,04 %	14,46 %	18,82 %

Font: EPA (Institut Nacional d'Estadística, INE).

En la taula 2 es presenten les dades de l'atur registrat segons el sexe. S'observa com, a final de l'any 2009, la xifra d'estrangers aturats a Catalunya és de 123.263 persones, al voltant del 25 % del total d'aturats/ades registrats (Departament de Treball, 2010a, p. 2). Hi ha hagut un increment del total de persones desocupades entre novembre del 2005 i novembre del 2009 de gairebé el doble. La tendència a l'alça es dispara especialment des de final del 2007, coincidint amb l'inici de la crisi. La majoria són d'origen extracomunitari (gairebé el 80 %), principalment procedents del Marroc (39.488), l'Equador (10.747), Colòmbia (4.800) i el Pakistan (4.411). Entre els comunitaris/tàries (25.841), destaquen els romanesos (9.713) i els italians (4.749) (Departament de Treball, 2010b). El 68,2 % dels aturats estrangers són homes. Interanualment, l'atur estranger manté un ritme de creixement superior al del nacional (+44,3 % davant del +29,8 %). Els ritmes més alts de creixement interanual de l'atur els trobem, per aquest ordre, entre les persones procedents de Romania (+91,5 %), Bulgària (+74,2 %), la Xina (+76,7 %) i Bolívia (+62,3 %). En valor absolut, els grups d'origen amb un augment més gran de l'atur són el marroquí (+12.551), el romanès (+4.642) i l'equatorià (+2.734) (Departament de Treball, 2010a, p. 4 i 5).

TAULA 2. Atur registrat de persones estrangeres segons el sexe. Catalunya (2005-2009)

<i>Any (desembre de cada any)</i>	<i>Total atur registrat</i>	<i>Homes</i>	<i>Dones</i>
2005	35.620	21.885	13.735
2006	38.065	23.041	15.024
2007	40.144	26.180	13.964
2008	85.419	60.408	25.011
2009	123.263	84.009	39.254

Font: Observatori del Treball (Departament de Treball).

Així mateix, les dades d'afiliació a la Seguretat Social evidencien (vegeu la taula 3), tant per al conjunt de Catalunya com per a cadascuna de les quatre províncies catalanes, una disminució de la mitjana del nombre d'afiliats a la Seguretat Social durant l'any 2009, en comparació amb l'any 2008. Es tracta d'un creixement negatiu que no té precedents durant els anys anteriors. Si comparem la mitjana d'octubre del 2009 amb el mateix mes de l'any anterior, observem com s'ha passat de 464.983 afiliats de mitjana a 419.007 (−9,9 %). Per províncies, Girona és la que registra un descens més important (−11,2 %). La davallada més gran en xifres absolutes s'ha produït a Barcelona (amb 32.033 persones estrangeres afiliades menys).

TAULA 3. Afiliació estrangera a la Seguretat Social segons l'àmbit territorial. Catalunya (2009)

	<i>Octubre 2009 (mitjana)</i>	<i>Percentatge sobre total afiliació</i>	<i>Variació interanual</i>	
			<i>Absoluta</i>	<i>Relativa</i>
Barcelona	296.421	12,5 %	−32.033	−9,8 %
Girona	49.748	16,8 %	−6.287	−11,2 %
Lleida	30.395	16,6 %	−2.489	−7,6 %
Tarragona	42.443	14,2 %	−5.167	−10,9 %
Catalunya	419.007	13,3 %	−45.976	−9,9 %

Font: Departament de Treball (2010b, p. 4), a partir de les dades del Ministeri de Treball i Immigració.

Les dades segons el règim d'afiliació confirmarien l'impacte diferenciat de la crisi d'ocupació entre els homes i les dones migrats. Tant el règim general (RGSS) com el règim especial de treballadors autònoms són els que experimenten un decreixement més gran, tant en termes absoluts com relatius, si comparem els anys 2008 i 2009 (−12,6 % i −9,1 %, respectivament). El règim especial de treballadors de la llar, en canvi, continua generant ocupació, amb 1.678 afiliats/ades estrangers més que fa just un any (+5,1 %) (Depar-

tament de Treball, 2010b). Amb tot, cal tenir present que el treball domèstic assalariat compta amb amplíssims segments d'economia submergida. S'espera que aquesta demanda es mantingui força estable en temps de crisi, ja que té a veure amb les necessitats de les famílies d'externalitzar la cura de les persones dependents, sovint ineludibles. Malgrat tot, resulta complicat mesurar aquestes dinàmiques, pel fet que bona part d'aquesta activitat no queda recollida en les estadístiques (FRONTEX, 2009).

Tot i amb això, la conjuntura econòmica actual està comportant que moltes persones i famílies utilitzin la retallada del servei domèstic i d'atenció a les persones com a estratègia d'estalvi (més en el cas de la neteja que no pas en el dels serveis de cura), ja sigui per prescindir directament de les treballadores, per potenciar i reforçar les pràctiques d'economia submergida, per reduir les jornades laborals i retallar així part de les despeses (per exemple, per al cas de jornades laborals continuades de matí i tarda, es proposa a la treballadora que fragmenti l'horari i torni al migdia a casa, perquè així hagi de cobrar menys hores) o per acceptar i/o promoure situacions de dúmping social per part de treballadores sense feina, moltes d'elles immigrades, disposades a cobrar un preu per hora més baix.

El fet que es porti a terme dins de l'espai físic de la llar confereix a aquesta activitat una naturalesa *informal*, que fa que no sigui considerada *treball*. Tot plegat se sustenta en la invisibilitat jurídica i social de les dones migrades, que vulnera els seus drets com a treballadores i com a ciutadanes. En contrapartida, el paper *funcional* que desenvolupen com a pilar que sosté bona part de la reproducció social en un context de *crisi de la cura* les manté força al marge dels debats sobre els impactes de la immigració en temps de crisi i de les campanyes polítiques contra la irregularitat (FRONTEX, 2009). Assistim, doncs, a un *col·lapse* del model d'organització de la cura, que no s'assumeix com a tal des del discurs polític, que segueix considerant el treball reproductiu com el resultat de decisions individuals que han de prendre les famílies des de l'àmbit privat i amb recursos propis. Per al cas espanyol, l'anàlisi que fa Sebastià Sarasa (2009) de l'aplicació de la Llei 39/2006, de promoció de l'autonomia personal i atenció a les persones en situació de dependència, no és gaire encoratjadora. Si bé aquesta llei suposa la universalització de l'accés de les persones grans als serveis socials, l'autor conclou que l'allau de sol·licituds s'ha canalitzat no pas des d'una oferta de serveis socials —tal com prescriu la Llei en el seu article 14—, sinó des de prestacions en metàl·lic inferiors al cost dels serveis que suposadament haurien de comprar. Aquest fet està afavorint o bé que se segueixi sustentant la cura en els membres de la família inactius, generalment dones, o bé que es contractin hores d'assistència

en l'economia submergida, dispensades per persones immigrades (generalment dones), des de situacions jurídiques vulnerables i sota condicions laborals sovint abusives.

La demanda de la modalitat de servei domèstic intern per tal de cobrir les necessitats de cura de les persones grans a Catalunya explica en gran mesura la proliferació de migració femenina autònoma (sobretot llatinoamericana), amb projectes migratoris de caràcter familiar que impliquen que s'hagin de separar dels seus fills i filles durant dilatats períodes de temps. Aquest tret de la mercantilització de la cura és una de les principals especificitats del sud d'Europa. Si partim de la classificació de Kofman (2008, p. 86), podem considerar Catalunya un exponent del tipus de règim de benestar «conservador del Sud» (*conservative southern*) pel que fa al vincle entre migració i ocupació femenina. La insuficient despesa en serveis socials per a les persones i per a les famílies (el quart pilar de l'Estat del benestar) produeix pautes d'ocupació per a les dones immigrades basades principalment en el treball domèstic assalariat (entès com a ocupació dins de la llar), en detriment de l'ocupació en serveis socials, educatius i sanitaris, que es dona en un grau superior en altres règims de benestar a Europa.

TAULA 4. Afiliació estrangera a la Seguretat Social per tipus de règim d'afiliació. Catalunya (2009)

		<i>RGSS i de la mineria del carbó</i>	<i>RE de treballadors autònoms</i>	<i>RE agrari</i>	<i>RE de treballadors del mar</i>	<i>RE de treballadors de la llar</i>	<i>Total</i>
Octubre 2009 (mitjana)	Barcelona	234.315	27.073	5.343	275	29.415	296.421
	Girona	37.640	6.076	3.220	299	2.513	49.748
	Lleida	22.321	1.963	5.205	0	906	30.395
	Tarragona	30.993	4.061	5.111	249	2.029	42.443
	Catalunya	325.269	39.174	18.879	822	34.863	419.007
Variació interanual absoluta	Barcelona	-32.626	-1.740	839	-6	1.500	-32.033
	Girona	-6.223	-599	404	-12	145	-6.287
	Lleida	-2.787	-761	1.088	0	-29	-2.489
	Tarragona	-5.159	-835	761	5	62	-5.167
	Catalunya	-46.796	-3.935	3.092	-14	1.678	-45.976
Variació interanual relativa	Barcelona	-12,2 %	-6,0 %	18,6 %	-2,1 %	5,40 %	-9,8 %
	Girona	-14,2 %	-9,0 %	14,3 %	-3,9 %	6,10 %	-11,2 %
	Lleida	-11,1 %	-27,9 %	26,4 %	0,0 %	-3,10 %	-7,6 %
	Tarragona	-14,3 %	-17,1 %	17,5 %	2,0 %	3,20 %	-10,9 %
	Catalunya	-12,6 %	-9,1 %	19,6 %	-1,7 %	5,10 %	-9,9 %

Font: Departament de Treball (2010b, p. 5), a partir de les dades del Ministeri de Treball i Immigració.

Nota: RGSS és el règim general de la Seguretat Social.

RE és règim especial.

DE LA PRECARIETAT LABORAL A L'EXCLUSIÓ SOCIAL

Amartya Sen (1999, 2000) manté que cal analitzar quins processos econòmics comporten que hi hagi sectors de la població en situació d'exclusió social. Un d'aquests fenòmens és, sens dubte, estar sense ocupació durant un període llarg de temps. Sen entén la desocupació com la causa de profundes privacions que van més enllà de la taxa d'activitat o la d'atur. Molt sovint aquestes privacions es consideren poc rellevants en el context europeu, ja que s'assumeix que el sistema de seguretat social que hi predomina pot compensar la pèrdua de renda que pateix la persona o la família en situació d'atur. La desocupació no es pot entendre com una renda que l'Estat pot compensar a través de les polítiques de redistribució, sinó que té unes conseqüències per a la llibertat individual, la iniciativa, les qualificacions i la societat en general. Segons Sen, estar sense feina contribueix a l'exclusió social d'alguns grups i provoca la pèrdua d'independència, de confiança en un mateix i de salut mental i física. En aquest sentit, l'enfocament de les capacitats ens ajuda a analitzar els ingressos com un mitjà, i només un, dels que existeixen i que ens donen la llibertat de poder fer les vides que desitgem. Des d'aquesta perspectiva, es manté que cal analitzar les vides empobrides (manca de llibertat de poder escollir i triar la vida que un o una vol fer) i no només els efectes de les butxaques buides. Poder participar lliurement en la vida social i comunitària es pot considerar desitjable i no estar-hi pot comportar una sèrie de conseqüències que limitin les oportunitats socials, per exemple, tenir menys o no tenir contactes que facilitin trobar una feina. La relació entre pobresa, exclusió social i la realitat de l'atur és clara.

Les dades existents ja ens indiquen que la crisi i els seus efectes en el mercat laboral han tingut un impacte evident en una part important de les llars catalanes i europees. A Catalunya, els joves i les persones immigrades són els que ja es consideraven col·lectius en risc d'exclusió social abans de la crisi actual. Segons l'*Informe de la inclusió social a Espanya 2009* (Obra Social Caixa Catalunya, 2009), el percentatge de llars on totes les persones actives estan a l'atur s'ha incrementat considerablement des de final de l'any 2008, fins a arribar al 7,9 % del total de llars, i d'aquest percentatge, gairebé la meitat estan per sota del llindar de pobresa. Hi ha un reconeixement clar del fet que quan aquestes llars estan encapçalades per una persona immigrant, la vulnerabilitat social s'agreuja. Dades facilitades per Càritas (2009) indiquen que la incidència relativa de llars on tots els actius estan a l'atur és del doble entre la població immigrant respecte de l'autòctona. Aquesta realitat també es reflecteix en la dada que una de cada tres llars sense ingressos a l'Estat és d'origen immigrant. En l'àmbit europeu, l'Eurobaròmetre sobre pobresa i exclusió social (European Commission, 2009)

indica que el 16 % de la població de la Unió Europea, gairebé uns 80 milions de persones, viu per sota del llindar de pobresa, que s'estableix com el 60 % de la mitjana d'ingressos de cada país. Segons l'enquesta d'opinió, l'atur apareix com el factor explicatiu de la pobresa i un factor clar de risc de caure-hi. Davant d'aquesta realitat, la Comissió Europea ha decidit dedicar l'any 2010 al combat contra la pobresa i l'exclusió social, reconeixent l'impacte global de la crisi econòmica, del qual cap país no s'escapa, i dedicant una especial atenció a aquells sectors de la població que estan més en risc.

Amartya Sen (1999, 2000) assenyala els múltiples efectes de la desocupació més enllà de la pèrdua d'ingressos. En aquells contextos en què hi ha altes taxes d'atur, un dels seus efectes és el desaprofitament del potencial que suposen tots els recursos humans que estan aturats. En la mateixa línia es troba el deteriorament d'habilitats i competències que produeix el fet d'estar durant llargs períodes a l'atur i, fins i tot, l'empitjorament de la salut i les relacions socials. Un dels efectes rellevants per a la nostra anàlisi és el deteriorament de les relacions entre els diferents grups socials, que es pot observar, per exemple, en l'aparició o intensificació de les actituds negatives envers la població novvinguda. Quan els llocs de treball són escassos, els més perjudicats són sovint els col·lectius pertanyents a minories culturals, fet que fa encara més difícil la inclusió en la societat d'acollida. La sensació de competència i la idea que prenen llocs de treball als autòctons alimenten la intolerància i el racisme.

A més a més, dins de la població desocupada i, sovint, invisible en les dades oficials, hi ha totes aquelles persones que es veuen obligades a caure en les activitats que formen l'economia informal, amb totes les conseqüències que comporta. Aquesta població oficialment no treballa, no consta per als sindicats i no cotitza, la qual cosa vol dir que no té garantit l'accés a determinats drets o a la seva futura jubilació. Segons Càritas (2009), aquestes persones, denominades «les precaritzades dels precaris», representen el 10 % de totes les persones que han acudit a demanar els seus serveis a l'àrea metropolitana de Barcelona durant l'any 2009. En el cas de la població immigrada, les condicions precàries i la vulnerabilitat social a curt i llarg termini es veuen agreujades per la dificultat per renovar la documentació: primer, el permís de treball, que més tard es converteix en barreres per al permís de residència, fet que els obliga a caure en una situació d'irregularitat que arriba a afectar famílies senceres. El refugi de l'economia submergida és una solució a curt termini que ajorna l'exclusió social, i en alguns casos la irregularitat, a més llarg termini. Hi ha casos de persones migrades que estaven legalment establertes i que quan perden la feina, inicien una sèrie de circumstàncies que les fan caure en un cercle d'irregularitat: l'economia informal no els soluciona el seu principal problema, poder-se

quedar. L'exclusió no es limita als països de recepció, sinó que, a la vegada, els països d'origen veuen com les remeses es van reduint, fet que no ajuda a fer front als efectes ferotges d'una crisi global. La crisi situa les famílies migrades en una situació de màxima vulnerabilitat econòmica, des del moment que moltes d'elles afronten despeses a Catalunya (lloguer, hipoteca) i a la vegada tenen despeses als seus països d'origen. Segons les dades del Banc d'Espanya per a l'any 2008, el volum total de remeses des d'Espanya ha passat dels 8.445 milions d'euros de l'any 2007 a 7.840 milions d'euros. Aquesta disminució ha estat especialment acusada per països com Bolívia, l'Equador i Colòmbia i s'espera que la reducció sigui més gran durant l'any 2009 (Aznárez, 2009).

Un dels àmbits en què la crisi ha tingut un impacte més gran ha estat el relacionat amb el col·lapse del sector de la construcció. Aquest fet no només ha afectat les famílies migrades per la reducció o l'eliminació de la seva font d'ingressos, sinó també com a propietàries de béns immobles. En l'última dècada s'ha observat un important accés a la compra d'habitatges per part d'aquest col·lectiu. Segons les dades de l'any 2006, s'estimava que més de 40.000 habitatges foren comprats per persones immigrants, xifra que representava entre un 5 % i un 10 % del total de les operacions en obra nova. L'estimació era que, si aquest ritme s'hagués mantingut, l'any 2010 passaria a representar un 22 % de totes les operacions. A aquest fet, s'hi afegeixen els múltiples abusos que han sortit a la premsa i que han estat denunciats per organitzacions com Intermón Oxfam (2007), que han comportat que molts dels impagaments de deutes s'atribueixin a famílies immigrants. Moltes d'elles no poden fer front a les hipoteques quan un o dos dels seus membres es queden sense feina. Aquesta dificultat provoca, quan l'ajornament dels pagaments no és factible, que moltes famílies abandonin els seus pisos pensant que així «fugen» dels deutes, o bé que cerquin estratègies familiars que impliquen que alguns membres retornin temporalment al país d'origen, per reduir les despeses —resulta difícil seguir mantenint tota la família a Catalunya—, o bé, perquè els qui es queden puguin assumir el cost de la hipoteca, compartir l'habitatge amb altres persones (Pajares, 2009).

LES REPERCUSSIONS DE LA CRISI EN LES ESTRATÈGIES DE LA POBLACIÓ IMMIGRADA

Com s'ha vist fins ara, les persones estrangeres s'enfronten a la crisi econòmica des de la subalternitat legal, la precarietat laboral —es concentren en «sectors acordió», que s'expandeixen o es contrauen segons la conjuntura econò-

mica— i la vulnerabilitat social, en absència d'un teixit familiar i de suport que pugui amortir els efectes de la crisi en un Estat del benestar amb importants dèficits (Izquierdo, 2009). Davant aquestes coordenades, la crisi econòmica, sens dubte, altera les estratègies de les persones migrades i la manera com són percebudes per la resta de la població.

Descens del nombre de persones immigrants que arriben a Catalunya i menys reagrupaments

Sens dubte, la manca d'ocupació ha impactat directament en les informacions i recursos que circulen a través de les xarxes migratòries i ha desincentivat les migracions. Això fa que siguin menys les persones que han arribat a Catalunya durant l'any 2008. Amb les dades del padró d'habitants de l'1 de gener del 2009, l'increment de 80.402 efectius durant l'any 2008 mostra una tendència a l'estancament (l'any 2007 es va experimentar un creixement de 131.283 nous efectius), que s'acabarà de confirmar tan bon punt disposem de les dades de l'1 de gener del 2010.¹

El reagrupament familiar s'ha convertit en una de les vies més importants d'entrada de població estrangera, ja que les concessions de permisos de treball s'han reduït de manera dràstica. Malgrat aquesta realitat, són menys les persones d'altres països que vénen a viure amb els familiars que resideixen a l'Estat espanyol. El nombre de resolucions per reagrupament familiar ha disminuït un 34 % a la ciutat de Barcelona durant l'any 2009, segons les dades de la Delegació del Govern a Catalunya.² Els únics tràmits que s'han incrementat són les sol·licituds d'arrelament, així com l'adquisició de la nacionalitat espanyola. Tal com es posa de manifest en la taula 5, entre març i novembre del 2009 s'observa una tendència a la disminució del nombre de persones amb permís de treball per compte d'altri i un increment de les residències temporals per reagrupament familiar o arrelament.

1. Pel que fa a les estimacions que existeixen sobre la immigració irregular, segons les dades de l'Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic (OECD, 2009), s'observa una davallada (de 18.000 a 13.000) de les persones que arriben a través del mar en el cas espanyol. Aquest declivi, també observat en països com Itàlia o els Estats Units, s'explica a partir de la baixada de la demanda de mà d'obra en els països receptors, però també per l'increment del control fronterer.

2. Segons les xifres del balanç anual de l'Oficina d'Estrangers de Barcelona, disponibles a <http://www.mpr.es/delegaciones_gobierno/dg_sdg/catalunya/dg_catalunya/actualidad/notas_de_prensa/notas/2009/12/2009_12_10c/parrafo/0/document_es/20091210%20Balan%C3%A7%20Estrangeria_CAST.pdf>.

TAULA 5. Estrangers amb certificat de registre o targeta de residència en vigor a Catalunya segons la província i el motiu d'expedició (2009)

		Règim general								
	Total	Residència temporal i treball		Residència temporal				Residència permanent	Règim comunitari	
		Treball per compte d'altri	Treball per compte propi	Residència no lucrativa	Reagrupament familiar	Circumstàncies excepcionals				
						Arrelament¹	Altres			
Dades 30 de setembre del 2009										
Catalunya	1.045.665	218.710	1.468	67.369	71.852	19.045	496	326.455	340.270	
Barcelona	704.657	160.846	734	48.092	57.624	14.999	413	214.200	207.749	
Girona	142.571	28.690	465	6.109	6.124	1.919	39	52.404	46.821	
Lleida	70.247	10.868	70	2.248	2.436	557	11	24.153	29.904	
Tarragona	128.190	18.306	199	10.920	5.668	1.570	33	35.698	55.796	
Distribució percentual 30 de setembre del 2009										
Catalunya	100	20,9	0,1	6,4	6,9	1,8	0,0	31,2	32,5	
Barcelona	100	22,8	0,1	6,8	8,2	2,1	0,1	30,4	29,5	
Girona	100	20,1	0,3	4,3	4,3	1,3	0,0	36,8	32,8	
Lleida	100	15,5	0,1	3,2	3,5	0,8	0,0	34,4	42,6	
Tarragona	100	14,3	0,2	8,5	4,4	1,2	0,0	27,8	43,5	
Dades 31 de març del 2009										
Catalunya	1.008.986	228.040	1.468	75.925	63.482	17.772	477	302.192	319.630	
Barcelona	687.135	170.155	709	55.798	50.907	14.192	395	200.102	194.877	
Girona	133.963	27.069	470	5.988	4.884	1.620	39	48.795	45.098	
Lleida	65.705	11.961	86	2.967	2.306	609	11	21.386	26.379	
Tarragona	122.183	18.855	203	11.172	5.385	1.351	32	31.909	53.276	
Distribució percentual 31 de març del 2009										
Catalunya	100	22,6	0,2	7,5	6,3	1,8	0,1	30,0	31,7	
Barcelona	100	24,8	0,1	8,1	7,4	2,1	0,1	29,1	28,4	
Girona	100	20,2	0,4	4,5	3,7	1,2	0,0	36,4	33,7	
Lleida	100	18,2	0,1	4,5	3,5	0,9	0,0	32,6	40,2	
Tarragona	100	15,4	0,2	9,1	4,4	1,1	0,0	26,1	43,6	

Font: Ministerio de Trabajo e Inmigración (2009a).

1. L'autorització de residència temporal per arrelament va unida a una autorització de treball durant la seva vigència, excepte la que es concedeix a menors d'edat.

Alteració dels patrons de circulació i retorn com a resposta a la crisi

Cal concebre el retorn com un element que forma part del procés migratori, que no necessàriament suposa el tancament unidireccional d'un procés prèviament decidit (per exemple, el cas de famílies que es reagrupen de nou al país d'origen tan bon punt acaba l'experiència migratòria del membre

que va marxar). Des d'una perspectiva transnacional, el retorn és part central i permanent del cicle migratori, amb independència de si s'arriba mai a consumir o no (King, 2000). Per tant, si bé és evident que els ritmes de creixement de la població migrada s'han vist frenats per la conjuntura econòmica, l'excessiu èmfasi polític en els plans de retorn voluntari d'immigrants pot ser contraproductiu. Cal considerar que una part important de les famílies ha vingut per quedar-se i que la crisi econòmica és sovint més greu en molts dels països d'origen, cosa que desincentiva el retorn.³

Certament, l'escàs volum de persones que han retornat durant els anys 2008 i 2009 té poc a veure amb la intensitat de la desocupació que afecta la població immigrada. Això ha estat així pel fet que una part considerable dels projectes migratoris de les persones que han vingut han comportat el reagrupament de la resta de la família i la configuració d'estratègies d'establiment permanent que no inclouen el retorn a curt o a mitjà termini. Demògrafs com Andreu Domingo i Anna Cabré (2009) ens recorden que en èpoques de crisi només retornen els qui tenen un espai social per fer-ho i opinen que la majoria d'immigrants optaran per quedar-se i, fins i tot, per reagrupar-se amb més intensitat, anàlogament al que va succeir amb els marroquins i turcs a França, Bèlgica o Alemanya durant la crisi de mitjan anys setanta.

En aquest sentit, els efectes de la crisi econòmica es fan notar més en les noves entrades que no pas en les sortides (FRONTEX, 2009; OECD, 2009). Malgrat tot, no és menys cert que es tracta d'una opció que creix i es consuma més davant la crisi. Els patrons de desocupació identificats poden canviar les estratègies de retorn o precipitar-les: des de persones en situació irregular i sense feina que no esperen la millora immediata de la seva situació legal i laboral a Catalunya fins a persones amb família al país d'origen que aprofiten la conjuntura de manca d'ocupació per tornar-hi un temps i retrobar-se amb els seus. Tot i així, cal tenir present que les oportunitats percebudes als països d'origen són un element crucial a l'hora de prendre la decisió de retornar i que, en molts casos, poden suposar un desincentiu.⁴ A més a més, cal tenir en compte

3. És en aquest context que el Parlament Europeu va aprovar el juny del 2008 la polèmica directiva de retorn d'immigrants sense papers: la Resolució legislativa del Parlament Europeu, de 18 de juny del 2008, sobre la proposta de Directiva del Parlament Europeu i del Consell relativa a procediments i normes comuns en els estats membres per al retorn dels nacionals de tercers països que es trobin il·legalment en el seu territori (COM(2005)0391 - C6-0266/2005 - 2005/0167(COD)). Es tracta d'una directiva que permet allargar fins a sis mesos, ampliables a divuit en alguns casos, el període d'internament dels immigrants en situació irregular abans de la seva expulsió.

4. Així mateix, per al cas de part de la immigració en situació irregular, cal valorar si el retorn no es veuria clarament desincentivat per la dificultat de tornar a entrar sense visat a Europa (a diferència dels qui tenen autorització de residència) i pels obstacles que les polítiques migratòries interposen a la circulació (FRONTEX, 2009).

que algunes d'aquestes persones han emigrat fa poc i encara tenen deutes econòmics derivats del viatge. Tornar en aquestes circumstàncies seria interpretat com a fracàs per la comunitat d'origen (FRONTEX, 2009).

La dificultat de trobar xifres sobre aquest fenomen ens obliga a revisar els programes de retorn oficial que existeixen a Espanya, si bé la major part d'aquestes pràctiques es produeixen de manera «espontània» i sense acollir-se a cap programa especial (Pajares, 2009). Espanya compta amb dos programes de retorn assistit gestionats amb fons públics. D'una banda, el Pla de Retorn Voluntari de treballadors estrangers no comunitaris,⁵ des de la seva entrada en vigor (Reial decret 1800/2008, de 3 de novembre) fins al 10 de novembre del 2009, ha registrat 8.724 sol·licituds per al conjunt de l'Estat espanyol, i Catalunya en concentra 1.432 (Ministerio de Trabajo e Inmigración, 2009a). Es tracta de xifres molt per sota de les que el Govern havia previst. Les dades agregades per nacionalitats mostren que els països llatinoamericans en són els principals beneficiaris: l'Equador (44 %), Colòmbia (18 %), l'Argentina (9,7 %), el Perú (8,6 %), el Brasil (5,3 %), Xile (4,1 %) i l'Uruguai (3,6 %) (Ministerio de Trabajo e Inmigración, 2009b).

Paral·lelament a aquest programa adreçat a treballadors estrangers amb dret a prestació d'atur, existeixen els plans de retorn social. El Programa de Retorn Voluntari d'Immigrants des d'Espanya (PREVIE) es va posar en funcionament l'any 2003, entre el Ministeri de Treball i l'Organització Internacional per a les Migracions (OIM), juntament amb altres organitzacions que també gestionen retorns a partir d'aquest programa. El PREVIE proporciona informació, orientació i ajut legal i econòmic per al retorn (fins a un màxim de 1.600 euros per família), juntament amb la possibilitat de seguiment sobre la reinserció al país d'origen. La Secretaria per a la Immigració gestiona el retorn voluntari (PreviCat), també conegut com a Programa de Retorn Voluntari d'Immigrants des de Catalunya, a través de dues organitzacions: l'OIM i la Creu Roja a Barcelona. Es tracta d'un programa de caràcter humanitari adreçat a persones en situació de vulnerabilitat i amb voluntat de retorn (com a mínim, amb sis mesos d'estada), que s'ha vist desbordat davant els efectes de

5. El programa de retorn per a persones aturades amb dret a prestació sorgeix com a resposta als efectes de la crisi i s'adreça a persones estrangeres que compleixin les següents condicions: a) trobar-se en situació d'atur i tenir dret a prestació; b) ser nacional d'un país que tingui subscrit amb Espanya un conveni bilateral en matèria de seguretat social (en gaudeixen països com l'Equador, Colòmbia, l'Argentina, el Perú, la República Dominicana, el Marroc i les Filipines, però no pas països com Bolívia, Romania, la Xina, el Pakistan o els països subsaharians), i c) la persona beneficiària ha d'assumir la pèrdua del dret de residència i comprometre's a no sol·licitar cap nova autorització de residència o treball durant els tres anys posteriors a la data de concessió. Als beneficiaris del programa se'ls abona la prestació d'atur de manera acumulada: un 40 %, en el moment de la concessió, i el 60 % restant, un cop arriben al país d'origen.

la crisi i que ha experimentat un canvi de perfil: si fins abans de la crisi s'hi acollien principalment persones immigrades recentment, en situació irregular i amb família al país d'origen, actualment s'hi afegeixen persones en situació regular que han perdut les fonts d'ingressos. Durant l'any 2009, amb les dades actualitzades el 10 de novembre del 2009, són 287 les persones que han tornat a través del PreviCat (3.160 al conjunt de l'Estat espanyol amb el PREVIE) (Ministerio de Trabajo e Inmigración, 2009b).⁶

Però més enllà dels programes institucionals, les estratègies de circulació i retorn de les persones migrades transcorren de manera espontània i, sens dubte, alterades per la situació de crisi econòmica i la dificultat de fer front a les despeses i l'endeutament. Una d'aquestes tendències més recents són els patrons de retorn parcial. En el cas de la població marroquina o pakistanesa, per exemple, amb taxes d'inactivitat femenina força elevades, són generalment elles i els fills els qui tornen mentre els homes es queden i comparteixen habitatge amb altres immigrants. La cara «masculina» de la desocupació provoca estratègies inverses en col·lectius com els llatinoamericans, en què és més freqüent que els patrons de retorn parcial de la unitat familiar siguin masculins. Elles (mares i filles), amb ocupacions concentrades en els serveis i el treball domèstic assalariat, pateixen menys els impactes de la crisi i obtenen ingressos superiors als que obtindrien al seu país d'origen (Baquero, González i Placer, 2009).⁷

Un altre dels àmbits en què s'observen aquests canvis en les estratègies familiars és l'escola. Per al curs 2008-2009, les xifres constaten que, amb el curs començat, han estat més els nens i nenes que han abandonat les aules per tornar al seu país d'origen que no pas els que han arribat a mig curs. Aquesta dada suposa un canvi de tendència, ja que des del *boom* de la immigració sempre s'havia registrat un saldo positiu (més nens que arriben que no pas que marxen) (Lacàrcel i Serret, 2009). En qualsevol cas, quan aquest «retorn» més o menys precipitat afecta nens i nenes que han estat escolaritzats a Catalunya, els efectes disruptors sobre les dinàmiques de socialització i sobre els vincles familiars són evidents.

Així mateix, una altra estratègia identificada és la de persones immigrades que presenten més disponibilitat per moure's territorialment dins de Cata-

6. Pel que fa al país d'origen de les persones retornades, per al conjunt de l'Estat espanyol, Bolívia ocupa la primera posició (805), seguida de l'Argentina, amb 504, i el Brasil, amb 413 (Ministerio de Trabajo e Inmigración, 2009b).

7. Però la creixent dependència de moltes economies familiars del treball assalariat de les dones no només es manifesta en un retorn dels membres masculins. Són moltes les llars familiars on els homes romanen a l'atur, cercant feina, mentre l'única entrada de diners es produeix a través de les feines remunerades de les dones, que ja disposaven de feina —havent d'ampliar els horaris i el nombre d'ocupacions, si és possible—, o bé que abandonen la inactivitat laboral com a estratègia per tal de fer front a la crisi.

lunya i Espanya —anàlogament al que passa amb els treballadors autòctons—, o bé que decideixen traslladar-se a altres països europeus on la situació econòmica és millor (el que es coneix com a *moviments secundaris*). Es tracta de decisions difícilment calculables en xifres, ja que moltes d'aquestes persones no es donen de baixa del padró i no tornen la targeta de residència a Espanya. Aquesta estratègia la recull Pajares (2009) per al cas de marroquins que compten amb la targeta de residència permanent i emigren cap a països com Bèlgica o Alemanya. Així mateix, els resultats d'una recent enquesta realitzada per McIlwaine (2009) a Londres mostren que un 35 % de les persones llatinoamericanes residents a la ciutat havien viscut en un altre país abans d'arribar al Regne Unit. D'aquestes, gairebé el 40 % procedien d'Espanya. La intensitat de la crisi econòmica a Espanya és un dels arguments més esgrimits a l'hora d'explicar la causa del desplaçament cap al Regne Unit.

119

Creixement dels discursos xenòfobs i racistes

No és novetat que la població immigrada exerceix molt sovint de boc expiatori i que en temps de crisi s'accentua aquesta atribució. Especial atenció dediquem a diferents estudis i dades que ens demostren que la por a la crisi i a l'escassetat de recursos que l'acompanya ha representat un increment dels discursos xenòfobs. Un exemple clar el constitueix el gir a la dreta que va fer el Parlament Europeu en les passades eleccions, en les quals partits d'extrema dreta de diferents estats membres van aconseguir representació a la cambra i, a més a més, amb una certa importància numèrica. La connexió entre la inseguretat, els immigrants i els membres de minories culturals no només ha fet créixer sinó que també ha legitimat aquestes actituds, que es recullen en els estudis d'opinió pública. Val a dir que el racisme i la xenofòbia també s'han incrementat més en aquells territoris on les polítiques socials, en lloc de fomentar la cohesió social i la solidaritat, han portat a terme polítiques proteccionistes o de diferenciació de drets i oportunitats entre els grups socials. El creixement dels discursos xenòfobs i racistes no és només fruit de la crisi, sinó també d'aquestes actuacions polítiques que s'han anat desenvolupant en algunes poblacions des de fa anys.

La majoria d'informes sobre opinió que pretenen mesurar aquests avanços s'han realitzat dins el marc de l'Estat espanyol. Un d'aquests és l'*Informe Raxen* (Movimiento contra la Intolerancia, 2010), en el qual es mostra com la crisi ha anat acompanyada d'un creixement dels sentiments i les actituds xenòfobs que ha marcat el transcurs del 2009. La xenofòbia envers la població immigrada s'ha mobilitzat i organitzat molt sovint des d'Internet. A través

d'aquesta poderosa eina, s'han generat discursos que promouen representacions socials d'invasió que van acompanyades d'una criminalització i de la voluntat de negació dels drets de les persones migrades. Aquests discursos alimenten el xoc cultural i promouen creences sobre la dificultat d'arribar a acords de convivència que vagin més enllà de les diferències culturals. La revisió de les enquestes realitzades indica que un 14 % dels joves de l'Estat espanyol estarien disposats a votar a un partit racista, xifra que clarament apunta al risc de proliferació de les actituds d'intolerància i xenofòbia.

Les dades que es desprenen de l'informe publicat recentment per l'Observatori Espanyol del Racisme i la Xenofòbia (Cea D'Ancona i Valles Martínez, 2009) aporten un suport empíric a aquestes conjectures. S'hi indica que la població percep la presència de població immigrada de manera sobredimensionada i que la vincula estretament a treball, pobresa i desigualtat. L'aprovació o no de la presència de població immigrant es relaciona amb la seva vinculació regular amb el mercat de treball. Quan aquesta condició no es compleix, creix l'acord a l'hora de prendre mesures com poden ser les expulsions. En comparació amb els resultats obtinguts per la mateixa pregunta l'any 2005, l'enquesta del 2008 mostra 12 punts més a favor de l'expulsió. Un altre element foragitador d'aquest moviment cap a la intolerància el trobem en les respostes recollides sobre la necessitat de donar preferència als autòctons per sobre de les persones immigrants. En aquest sentit, la sensació de crisi fa que aquesta tria s'activi i s'incrementi la defensa d'aquest tipus de preferències. En aquesta línia, una de les experiències que influeix en les actituds envers la immigració és haver experimentat el fet d'estar a l'atur recentment.

Les dades que existeixen pel que fa a Catalunya no difereixen de les referents a l'Estat espanyol. Segons l'anàlisi de diferents enquestes d'opinió realitzades per Méndez Lago (2009), la percepció de la majoria de la població catalana de la immigració com a excessiva i de la necessitat de formular una gestió dels fluxos més condicionada a les necessitats del mercat laboral va acompanyada d'un ampli suport al reconeixement dels drets d'aquest sector de la població. Aquesta anàlisi també assenyala com en aquelles situacions en què es percep una competència entre la població immigrada i l'autòctona (llocs de treball i escoles), el reconeixement dels drets no és incompatible amb la sensació que la població migrada rep més atenció que altres sectors de la població, com ara les persones grans o els joves, o en àmbits com l'educació o el sistema sanitari.

També hi ha evidències de l'altra cara de la moneda. L'any 2009, l'Agència de Drets Fonamentals (FRA) ha publicat l'EU-MIDIS, l'enquesta més important que mai s'ha fet en l'àmbit europeu a 23.000 persones immigrades o membres de minories ètniques, amb l'objectiu de mesurar l'abast de la seva expe-

riència de discriminació i xenofòbia en diferents esferes de la vida quotidiana: treball, educació, habitatge, salut i serveis socials i accés a béns i serveis. Les dades estatals disponibles indiquen alguns fets que és important de ressaltar: per exemple, l'11 % de les persones enquestades d'origen nord-africà han experimentat discriminació per raó de la seva ètnia dins d'un establiment o a l'entrada. De manera semblant, el 22 % de les persones enquestades procedents de l'Àfrica subsahariana han estat discriminades per raó del seu origen ètnic almenys una vegada en els darrers dotze mesos en l'àmbit laboral, esfera en què es recullen la majoria de pràctiques d'aquest tipus. EU-MIDIS també ha estat pionera pel fet d'aportar dades de les persones immigrades i de minories ètniques com a víctimes del crim, contràriament a la imatge perpetuada de la criminalitat que de manera habitual els discursos xenòfobs presenten. Segons l'informe de l'Estat espanyol, una de cada quatre persones enquestades ha estat víctima d'algun crim en els dotze últims mesos. D'aquestes persones, el 82 % no ha denunciat la seva experiència, ja que pensava que «no passaria res». Aquesta última dada ens indica que la discriminació preval en la nostra societat i que existeix la percepció que es reproduceix amb força impunitat.

A TALL DE CONCLUSIÓ

Com hem vist, la recessió econòmica ha perjudicat de manera especial la població immigrada. La crisi de l'ocupació, reflectida en la destrucció de llocs de treball, es tradueix en unes taxes d'atur que doblen, en el cas d'aquest col·lectiu, les de la població autòctona. En aquest context, la dimensió de gènere ens ha permès observar com, tot i que en condicions molt precàries, el manteniment de l'ocupació femenina, per exemple en l'àmbit del treball domèstic, està tenint un paper clau en la subsistència de moltes famílies migrades. Els efectes de la desocupació van molt més enllà de la reducció o la manca d'ingressos, sinó que comporten el risc de caure en un cercle d'exclusió social que, a diferència de l'autòctona, en el cas de la població migrada, pot portar a l'afegit de la irregularitat. Aconseguir mantenir uns ingressos a partir del refugi de l'economia submergida no soluciona aquest risc, sinó que l'accentua.

A la vegada, aquesta realitat està originant un intens debat sobre la gestió de la immigració, en què es constata que els nivells de creixement que s'han viscut entre l'any 2000 i el 2007 han format part d'un període excepcional. Certament, és un moment delicat, cosa que fa que els discursos i les decisions polítiques que s'adoptin sobre la qüestió tinguin importants repercussions

sobre aquest collectiu i sobre els models de convivència. D'una banda, el fet que la població migrada pateixi intensament i més que altres collectius la recessió pot veure's agreujat per la intensificació dels discursos proteccionistes des de l'opinió pública i per estereotips xenòfobs que es revitalitzin i afavoreixin la discriminació (Pajares, 2009). Aquestes actituds molt sovint són un reflex de polítiques anteriors que, lluny de prioritzar la cohesió social i la solidaritat, s'han basat en la segregació i un repartiment desigual de drets i oportunitats que han marcat la diferència entre dues categories de ciutadans i ciutadanes. Les enquestes d'opinió recullen els efectes d'aquestes mesures, que s'han accentuat en moments de crisi i d'escassetat de recursos.

De l'altra, si bé és evident que els ritmes de creixement de la població migrada s'han vist frenats per la conjuntura econòmica, l'excessiu èmfasi polític en els plans de retorn voluntari d'immigrants pot ser contraproductiu. Cal considerar que una part important de les famílies ha vingut per quedar-se i que la crisi econòmica és sovint més greu en molts dels països d'origen, cosa que desincentiva el retorn. La dimensió global de la crisi econòmica es reflecteix en els canvis identificats en les estratègies que ha anat desenvolupant la població migrada. En aquest context, les polítiques han de partir de la necessitat de reforçar aquelles mesures que entenen la immigració com a població pròpia i, com a tal, amb drets, deures i necessitats que cal cobrir. En un context d'alerta social on el racisme i la xenofòbia apareixen com a realitats creixents, les polítiques socials han d'anar dirigides a reforçar aquelles mesures que promouen la cohesió social i les polítiques d'activació de l'ocupació i de prevenció de la discriminació, en lloc de retallar-les. Aquesta és una aposta de futur necessària si no volem posar en perill no només la convivència del present, sinó també la d'un futur no gaire llunyà.

Bibliografia

- AJA, Eliseo; ARANGO, Joaquín; OLIVER, Josep (2010). «La inmigración en tiempos de crisis». A: AJA, Eliseo; ARANGO, Joaquín; OLIVER, Josep [dir.]. *Anuario de la inmigración en España: Edición 2009*. Barcelona: Fundació CIDOB: Bellaterra.
- AZNÁREZ, Juan Jesús (2009). «Parados por partida doble» [en línia]. *El País* (11 abril). <http://www.elpais.com/articulo/economia/Parados/partida/doble/elpepueco/20090411elpepueco_2/Tes>
- BAQUERO, Antonio; GONZÁLEZ, Santiago; PLACER, David (2009). «La crisis expulsa a más hombres que mujeres inmigrantes» [en línia]. *El Periódico de Catalunya* (24 març). <http://www.elperiodico.com/default.asp?idpublicacio_PK=46&idioma=CAS&idnoticia_PK=597815&idseccio_PK=1021>
- BETTIO, Francesca; VILLA, Paola; SIMONAZZI, Annamaria (2006). «Change in care regimes and female migration: The “care drain” in the Mediterranean». *Journal of European Social Policy*, vol. 16, núm. 3, p. 271-285.
- CÁRITAS (2009). *La respuesta de Cáritas ante la crisis: Impacto, diagnóstico y propuestas. Junio 2009* [en línia]. Madrid: Cáritas Española. <<http://www.medioscan.com/pdf/caritasantelacrisis.pdf>>
- CEA D'ANCONA, M. Angeles; VALLES MARTÍNEZ, Miguel S. (2009). *Evolución del racismo y la xenofobia en España [Informe 2009]*. Madrid: Observatorio Español del Racismo y la Xenofobia.
- COLECTIVO IOÉ (2001). *Mujer, inmigración y trabajo*. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.
- DEPARTAMENT DE TREBALL (2009). *Enquesta de població activa. Població estrangera: 3r trimestre de 2009*. Barcelona: Gabinet Tècnic. Servei d'Estudis i Estadístiques. Observatori del Treball. <<http://www20.gencat.cat/portal/site/observatorit treball>>
- (2010a). *Atur registrat. Població estrangera: Desembre de 2009*. Barcelona: Gabinet Tècnic. Servei d'Estudis i Estadístiques. Observatori del Treball. <<http://www20.gencat.cat/portal/site/observatorit treball>>
- (2010b). *Afiliació estrangera a la Seguretat Social: Novembre de 2009*. Barcelona: Gabinet Tècnic. Servei d'Estudis i Estadístiques. Observatori del Treball. <<http://www20.gencat.cat/portal/site/observatorit treball>>
- DOMINGO, Andreu; CABRÉ, Anna (2009). «La tercera onada immigratòria a Catalunya». *L'Avenç*, núm. 350, p. 30-39.
- ESTEBAN, Fernando [et al.] (2009). «Crisi i desocupació: quines polítiques?». A: SUBIRATS, M. [coord.]. *Societat catalana 2009*. Barcelona: Associació Catalana de Sociologia, p. 37-53.
- EUROPEAN COMMISSION (2009). *Eurobarometer survey on poverty and social exclusion*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- EUROSTAT (2009a). *The impact of the crisis on employment* [en línia]. <https://webmail.uab.es/attach/The_impact_of_the_crisis_on_employment.pdf?sid=&mbox=Sent&uid=4556&number=2&filename=The%20impact%20of%20the%20crisis%20on%20employment.pdf>
- (2009b). *Sharp increase in unemployment in the EU* [en línia]. <https://webmail.uab.es/attach/sharp_increase_unemployment.pdf?sid=&mbox=Sent&uid=4556&number=3&filename=sharp%20increase%20unemployment.pdf>
- FRASER, Nancy (2000). «After the family wage: A postindustrial thought experiment». A: HOBSON, B. [ed.]. *Gender and citizenship in transition*. Londres: Routledge.
- FRONTEX (2009). *The impact of the global economic crisis on illegal migration to the EU* [en línia]. Varsòvia: European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union. <http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/libe/dv/frontex/_frontex_en.pdf>
- FUNDAMENTAL RIGHTS AGENCY (2009). *EU-MIDIS: European Union Minorities and Discrimination Survey: Main results report*. Viena: European Union Agency for Fundamental Rights.

- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA. *Encuesta de población activa* [en línia]. <<http://www.ine.es>>
- INTERMÓN OXFAM (2007). *Puertas al mar. Por qué todos deberíamos estar interesados en una política migratoria más justa e inteligente*. Barcelona: Intermón Oxfam. (Un Informe de Intermón Oxfam; 11)
- IZQUIERDO, Antonio (2009). «Inmigrantes frente a la crisis» [en línia]. *Público* (29 gener). <<http://blogs.publico.es/delconsejoeditorial/?p=74>>
- KING, Russell (2000). «Generalizations from the history of return migration». A: GHOSH, Bimal [ed.]. *Return migration: Journey of hope or despair?* Ginebra: International Organization for Migration: United Nations.
- KOFMAN, Eleonore (2008). «Gendered migrations, livelihoods and entitlements in Europe». A: PIPER, N. [ed.]. *New perspectives on gender and migration*. Nova York: Routledge.
- LACÀRCEL, M.; SERRET, N. (2009). «Les escoles ja tenen més nens estrangers que marxen a mig curs que no pas n'hi arriben» [en línia]. *El Punt* (9 setembre). <<http://www.elpunt.cat/noticia/article/2-societat/16-educacio/79009-les-escoles-ja-tenen-mes-nens-estrangers-que-marxen-a-mig-curs-que-no-pas-nhi-arriben.html>>
- MCILWAINE, Cathy (2009). «Transnational asset building among Latin Americans within Europe: exploring UK-Spain connections». Ponència presentada en el seminari «Asset accumulation and migration: The impact of the crisis on cities of the south», organitzat pel Global Urban Research Centre (Universitat de Manchester, 3-4 desembre 2009).
- MÉNDEZ LAGO, Mónica (2009). *L'opinió dels catalans sobre la immigració*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill.
- MINISTERIO DE TRABAJO E INMIGRACIÓN (2009a). *Extranjeros con certificado de registro o tarjeta de residencia en vigor* [en línia]. Madrid: Observatorio Permanente de la Inmigración. <<http://extranjeros.mtin.es/es/InformacionEstadistica/Informes/Extranjeros30Septiembre2009/index.html>> [Informe publicat el desembre del 2009]
- (2009b). *Balance del primer año del Programa de Retorno Voluntario de Trabajadores Extranjeros no Comunitarios* [en línia]. <http://www.tt.mtas.es/periodico/Laboral/200911/LAB20091113_3.htm> [Text publicat el novembre del 2009]
- MOVIMIENTO CONTRA LA INTOLERANCIA (2010). *Informe Raxen: Racismo, xenofobia, antisemitismo, islamofobia, neofascismo, homofobia y otras manifestaciones de intolerancia a través de los hechos*. Madrid: Movimiento contra la Intolerancia.
- OBRA SOCIAL CAIXA CATALUNYA (2009). *Informe de la inclusió social a Espanya 2009*. Barcelona: Obra Social Caixa Catalunya. Observatori de la Inclusió Social.
- OECD (2009). *International migration outlook: SOPEMI 2009*. París: OECD.
- PAJARES, Miguel (2009). *Inmigración y mercado de trabajo: Informe 2009*. Madrid: Ministerio de Trabajo e Inmigración. Observatorio Permanente de la Inmigración.
- PARELLA, Sònia (2003). *Mujer, inmigrante y trabajadora: La triple discriminación*. Rubí: Anthropos.
- (2007). «Mercat de treball i població immigrada a Catalunya». A: MONTAGUT, Teresa [coord.]. *Societat catalana 2007*. Barcelona: Associació Catalana de Sociologia, p. 121-147.
- SARASA, Sebastià (2009). «El quart pilar de l'Estat del benestar i el gat de Cheshire». A: SUBIRATS, M. [coord.]. *Societat catalana 2009*. Barcelona: Associació Catalana de Sociologia, p. 83-99.
- SEN, Amartya K. (1999). *Development as freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- (2000). *Social exclusion: Concept, application and scrutiny*. Manila: Asian Development Bank. (Social Development Papers; 1)